

Економічна сутність категорії «інтелектуальний потенціал»

Т. І. Носоваⁱ

Сьогодні на перший план виходить інтелектуальний потенціал підприємства, формування якого відноситься до доволі складних завдань управління, що обумовлює пошук нових методів та підходів його оцінки з метою забезпечення конкурентного положення підприємства на ринку. Управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства має ряд особливостей (технології, компетенції, здібності, інноваційна активність, інтелектуальні ресурси, ефективні комунікації), які виступають рушійною силою єдиного простору розвитку інтелектуального потенціалу. У статті розкрито сутність поняття «інтелектуальний потенціал підприємства». Визначені ключові акценти сутності досліджуваного поняття, на основі чого виявлені наукові підходи щодо визначення її сутності. Виділені основні риси розвитку інтелектуального потенціалу підприємства. Охарактеризовано часову форму інтелектуального потенціалу торговельного підприємства, також наведено структурну схему взаємозв'язку категорій «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал» підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, «нереалізована» можливість, потенціал, «реалізована» можливість, торговельні підприємства.

УДК 005.21:339.17

JEL коди M12, M14, M19

Вступ. Зміна соціально-економічних процесів в українській економіці за умов інституційної трансформації, постійне зростання конкуренції, науково-технічний прогрес зумовлюють нові способи та джерела їх задоволення. У постіндустріальному суспільстві досягнення конкурентних переваг українськими підприємствами як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринках можливе лише за умови ефективного впровадження сучасних наукомістких технологій, розроблення нової продукції, що потребує створення сприятливих умов для наукових досліджень і науково-технічного прогресу, які ґрунтуються на високому рівні освіти, підвищенні кваліфікації та визнанні необхідності неперервного навчання протягом усього життєвого циклу торговельного підприємства, що вимагає, у свою чергу, зміну вектора його розвитку. Інтелектуальний потенціал – це система, яка використовує знання, уміння, навички, компетенції та інтелектуальні ресурси підприємства з метою досягнення високих кінцевих результатів його діяльності.

Усе вище наведене характеризує особливу практичну значимість дослідження сутності терміну «інтелектуальний потенціал підприємства» як головної основи довгострокового нарощування конкурентного стану торговельного підприємства та підвищення його вартості на ринку.

Постановка проблеми. Серед вчених, які проявляють активний інтерес до дослідження сутності, змісту, оцінки, формування, нарощування та зміцнення інтелектуального потенціалу, можна виділити таких вітчизняних вчених, як: С. Вовканич [4], Л. Диба [5], В. Касаткина, Ю. Канигін, І. Максименко, К. Мамонов,

ⁱ Носова Тетяна Ігорівна, аспірант кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.

О. Моліна [6], В. Петренко [7], Е. Титова [3], та зарубіжних, а саме Р. Лукас, П. Ромер, І. Шумпетер, А. Томпсон та Дж. Стрікланд та багатьох інших. Проте, незважаючи на популярність досліджуваної категорії, невизначеність щодо змісту категорії ускладнює процес управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства та визначає необхідність здійснення подальших розробок у цьому напрямі.

Інтелектуальний потенціал торговельного підприємства – це цілеспрямований вектор генерації знань, умінь, навичок, інновацій та інтелектуальних ресурсів, який створює новий продукт, послугу у сучасному інформаційному суспільстві.

Метою дослідження є вивчення економічної сутності категорії «інтелектуальний потенціал», визначення її ключових аспектів та її розмежування з категоріями «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал підприємства».

Результати дослідження. Одна з найбільш важливих відмінних особливостей інтелектуального потенціалу полягає в тому, що він являє собою сукупність можливостей, часто ще не розкритих, формально не зафіксованих, але реально існуючих для виконання дій, у тому числі торговельного характеру [2]. Саме з цієї точки зору інтелектуальний потенціал буде розглядатись у нашому дослідженні, що й обумовило глибоке теоретичне дослідження стосовно розкриття сутності визначеної категорії. Перш за все зазначимо, що термін «інтелектуальний потенціал» розглядають на мікро-, мезо- та макрорівні. На макрорівні розглядають процес формування та оцінки інтелектуального потенціалу підприємства, на мезорівні – інтелектуальний потенціал регіону, а на макрорівні – інтелектуальний потенціал держави.

По-друге, інтелектуальний потенціал як категорію досліджують як у вузькому, так і в широкому розумінні. У широкому розумінні інтелектуальний потенціал (людини, суспільства) – це сукупність інтелектуальних якостей (інтелектуальних ресурсів), яка може бути використана системою для вирішення завдань із самозбереження та розвитку. У вузькому розумінні інтелектуальний потенціал ототожнюють або з інтелектуальним потенціалом людини та умовами її відтворення, або з інтелектуальним капіталом, зокрема з його структурною (організаційною) складовою, до якої входять організаційний та управлінський досвід, знання, кваліфікація, інтелектуальний капітал, корпоративна культура та ін.

У масштабах національної економіки інтелектуальний потенціал володіє великим резервом економічної активності, ключовим вектором розвитку інновацій модерного інформаційного суспільства. Це єдиний чинник, розвиток якого має достатньо безмежний ресурс як за якісно-кількісними, так і за тимчасовими параметрами [7].

Як визначає О. В. Тітова, інтелектуальний потенціал, вбирає в себе основні властивості й одночасно має власний зміст, який визначається: наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності; становленням креативного типу мислення працівників, що формує й реалізовує основні моделі відтворення кожної конкретної економічної системи та їх сукупності; переважним формуванням у такій системі інтелектуального центру, що охоплює поступово всю сукупність чинників виробництва, розподілу, обміну і споживання [3].

Безумовно В. Петренко є правим, що інтелектуальний потенціал – це прогнозована інтегральна здатність особистості або групи осіб (персоналу організації, підприємства, населення територіальної громади, регіону, країни, нації, людства) до створення нових духовних і матеріальних цінностей [7], проте не лише здатність, а й інтелектуальні ресурси визначають інтелектуальний потенціал.

Представник львівської наукової школи С. Вовканич визначає інтелектуальний потенціал як можливість нагромаджувати, створювати й використовувати нові знання, проекти, ідеї, моделі та іншу семантичну інформацію (науково-технічну, економічну, правову й так далі), яка може стати інтелектуальною власністю України, сприяти її прогресивній і міжнародній інтеграції як повноправного партнера [4].

У свої дослідженнях О. Моліна наголошує, що інтелектуальний потенціал представляє собою сукупність інтелектуальних якостей (інтелектуальних ресурсів), які можуть бути використані системою для вирішення завдань, що стоять перед нею, стосовно самозбереження та розвитку [6]. Проте, на нашу думку, доцільним також є врахування професійних здібностей, компетенцій, рівня кваліфікації та інтелектуальної результативності діяльності підприємства.

За результатами монографічного аналізу трактувань категорії «інтелектуальний потенціал підприємства» визначено наступні його ключові акценти, які будуть визначальним чинником при визначенні наукових підходів до визначення сутності досліджуваного поняття (рис. 1).

Рис. 1 – Ключові акценти визначення сутності категорії «інтелектуальний потенціал» підприємства [авторська розробка]

Враховуючи вище наведений категоріальний аналіз поняття «інтелектуальний потенціал» підприємства та наведені на рис. 1 ключові аспекти досліджуваної категорії, можна виділити основні наукові підходи щодо визначення її сутності: ресурсний, функціональний, результативний.

Так, відповідно до ресурсного підходу інтелектуальний потенціал підприємства представляє собою сукупність інтелектуальних ресурсів, знань, здібностей, які ефективно використовуються у розвитку підприємства. Визначення сутності інтелектуального потенціалу через ресурсний підхід значним чином звужує всю багатогранність цієї категорії, оскільки акцентує увагу лише на використанні ресурсів, залишаючи поза увагою систему комунікацій в організації управління інтелектуальним потенціалом. У рамках функціонального підходу вчені розкривають сутність інтелектуального потенціалу через спроможність особистісної складової виконувати певні завдання, дії, функції задля реалізації цілей підприємства. Проте, спроможність виконувати функції з метою реалізації цілей – це лише одна складова загальної системи управління інтелектуальним потенціалом підприємства.

Результативний підхід до визначення сутності інтелектуального потенціалу концентрує увагу на досягненні цілей підприємства за рахунок постійного пошуку нових можливостей зростання його потенціалу.

Таким чином, змістовне визначення категорії «інтелектуальний потенціал» надає можливість виділити дві його головні складові:

- наявна складова, яку можливо оцінити кількісно [8];

– прихована складова, яка існує в кожному елементі організації як системи і проявляє себе лише у процесі спільної діяльності всіх функцій і елементів підприємства, тобто у процесі функціонування організації [8].

У науковій літературі визначають, що основними рисами розвитку інтелектуального потенціалу підприємства є наступні [1]: комплексність проблем і необхідність їхнього вивчення в єдності технічних, економічних, соціальних, психологічних, управлінських і інших аспектів; ускладнення розв'язуваних проблем і об'єктів; зростання кількості зв'язків між об'єктами; динамічність ситуацій, що змінюються; дефіцитність інтелектуальних ресурсів; підвищення рівня стандартизації й автоматизації елементів торговельних і управлінських процесів; глобалізація конкуренції, реалізації, кооперації й т.п.; посилення ролі управлінського фактора й ін.

На підприємстві завжди існують відхилення між створеними можливостями та їх фактичним використанням. Невикористані можливості виступають у вигляді резервів, які в кінцевому рахунку відображають ступінь використання інтелектуального потенціалу. Враховуючи це, а також існуючи підходи, можна зазначити, що інтелектуальний потенціал має в собі часові та просторові характеристики, оскільки він одночасно контролює три типи зв'язків (рис. 2).

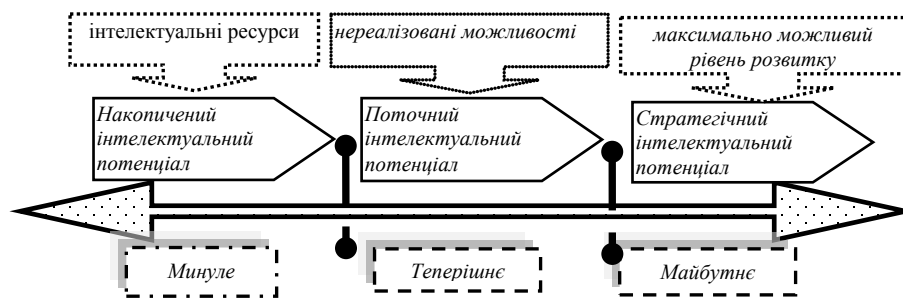

Рис. 2 – Часова форма інтелектуального потенціалу торговельного підприємства
[авторська розробка]

Інтелектуальний потенціал як економічна категорія, по-перше, відбиває минуле, тобто являє собою сукупність властивостей, накопичених системою у процесі її становлення й обумовлюють її можливість до функціонування та розвитку [8]. У цьому сенсі інтелектуальний потенціал можна ототожнювати з інтелектуальними ресурсами. Тобто, торговельне підприємство, з цієї точки зору, під час аналізу свого потенціалу виходить із оцінки свого минулого стану та констатує динаміку свого розвитку, проте така оцінка не є обґрунтованою, оскільки підприємство може зробити висновки стосовно розвитку та зміцнення свого потенціалу, лише порівнявши його з середньогалузевим значенням.

По-друге, характеризує сьогодення з точки зору практичного застосування та використання можливостей. Виникає поняття «реалізовані» і «нереалізовані» можливості, і поняття «потенціал» частково співпадає з поняттям «резерв» [8]. Тобто, невикористані можливості інтелектуального потенціалу знижують ефективність розвитку підприємства й навпаки, збалансовано використані можливості забезпечують динамічний розвиток підприємства у конкурентному середовищі.

По-третє, інтелектуальний потенціал спрямований на стратегічний розвиток, дане ствердження можна представити моделлю на основі рис. 3.

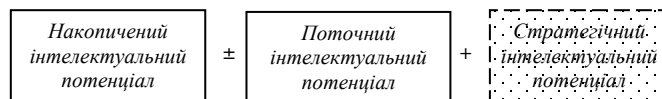

Рис. 3 – Модель стратегічного інтелектуального потенціалу [авторська розробка]

Тобто, інтелектуальний потенціал торговельного підприємства має базову відправну точку відліку (накопичений → минулий), на поточний проміжок часу має або позитивну динаміку розвитку, або негативну (зниження, втрата ключових ресурсів, компетенцій), а стратегічний інтелектуальний потенціал орієнтовано на зміцнення та нарощування поточних ресурсів та резервів.

Враховуючи часові форми інтелектуального потенціалу, рівень його розвитку характеризує наявний стан системи, обумовлений тісною взаємодією всіх трьох перерахованих вище станів, що й відрізняє його від таких на перший погляд близьких йому категорій, як «ресурс» і «резерв».

Зрозуміло, що кожний науковий підхід до розкриття сутності інтелектуального потенціалу містить свої індивідуальні критерії, які визначають його зміст, тому перш за все потрібно розмежувати присутні в науковій літературі поняття, які іноді плутають або ототожнюють, такі як інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал.

Інтелектуальні ресурси – це лідируюча складова ресурсів підприємства довготривалого використання, яка не має матеріально уречевленої форми, здатна забезпечувати економічну користь протягом відносно тривалого періоду. Вони створюються у процесі інтелектуальної діяльності, формують потенціальні можливості підприємства і є джерелом створення його стійких конкурентних переваг як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Перевагами ефективного управління інтелектуальними ресурсами є збільшення ринкової частки підприємства, зростання ринкової вартості бізнесу, оптимізація змінних і постійних витрат, підвищення ефективності використання всіх ресурсів підприємства (за рахунок виникнення синергічного ефекту), динамічне зростання обсягів інноваційної діяльності за рахунок інтелектуалізації виробництва тощо.

У науковій літературі дослідженню сутності поняття «інтелектуальний капітал підприємства» присвячено ряд публікацій. Тлумачення цього поняття, характеризуються складністю, багатогранністю й різноманітністю його складових.

Як визначають Л. Едвінссон та М. Мелоун, «тільки інтелектуальний капітал придатний для оцінки сучасного виробництва, що змінюється так швидко, що робити висновки про його вартість можна лише з урахуванням таланту його робітників, їх відданості справі та якості знарядь праці, які вони використовують» [9].

Роль інтелектуального капіталу підприємства надзвичайно важлива в сучасних ринкових умовах, оскільки його складові елементи безпосередньо впливають на результативність діяльності та створення цінності для всіх контрагентів, тобто він надає можливість збільшити рентабельність діяльності, підвищити ринкову вартість підприємства через збалансованість системи управління інтелектуальним потенціалом, оптимізувати його витрати, забезпечити стійкі конкурентні переваги на ринку.

Враховуючи наведене вище, можна зробити висновок, що інтелектуальні ресурси торговельного підприємства виступають базовою основою інтелектуального потенціалу підприємства (його джерелом), оскільки вони формують його поточний стан та перспективні можливості зростання. Інтелектуальний потенціал у свою чергу є одним із головних елементів у структурі економічного потенціалу підприємства, який надає можливість зміцнити його конкурентні переваги. У той час, як інтелектуальний капітал утворюється на основі інтелектуальних ресурсів, які набувають форму інтелектуального капіталу під час залучення до процесу управління інтелектуальним потенціалом підприємства. На рис.4 наведено структурну схему взаємозв'язку категорій «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал» підприємства.

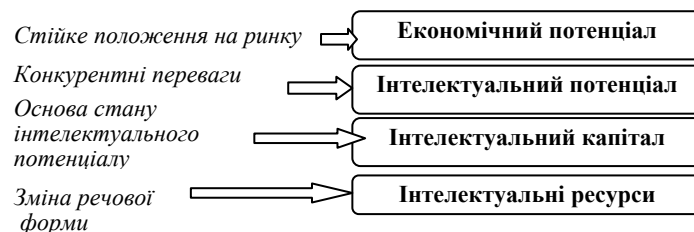

Рис.4 – Структурна схема взаємозв'язку категорій «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал» підприємства
[авторська розробка]

Тобто, інтелектуальні ресурси змінюють свою речову форму та своє призначення в момент залучення їх до процесу формування інтелектуального капіталу, у той час як інтелектуальний капітал виступає основою для зміцнення поточного інтелектуального потенціалу та його конкурентного стану в динамічному бізнес-середовищі.

Проведений теоретичний аналіз досліджуваної категорії свідчить, що в більшості робіт визначають лише окремі аспекти сутності категорії «інтелектуальний потенціал». У то й же час в економічній літературі майже відсутня єдина система управління інтелектуальним потенціалом для торговельних підприємств. Оскільки досліджувана категорія є досить новою у практиці управління та оцінки потенціалу, то стає зрозумілим відсутність комплексного теоретичного інструментарію для формування визначення поняття, його структури, формування, оцінки та управління.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. У межах проведеного узагальнюючого аналізу та спираючись на методологічні підходи і структуроутворюючі аспекти системи управління потенціалом підприємства, під інтелектуальним потенціалом будемо розуміти тетрацентричне ядро торговельного підприємства, яке спрямована на ефективне застосування управлінських знань, умінь, навичок та професійних здібностей із метою підвищення результативності діяльності підприємства за рахунок створення інтелектуальної можливості перемагати своїх конкурентів у довгостроковій перспективі за умов мінливого зовнішнього середовища.

Запропоноване визначення категорії «інтелектуальний потенціал» передбачає здатність торговельного підприємства комплексно використовувати інтелектуальні ресурси відповідно до потреб ринку. Зазначимо, виділене у визначенні слово

«можливість» означає, що оцінка інтелектуального потенціалу та система показників щодо його оцінки матиме як кількісну, так і відносно якісну основи.

Література

1. *Краснокутська, Н. С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / Н. С. Краснокутська. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 352 с.
2. *Ежова, Р. А.* Управление интеллектуальным потенциалом как новая парадигма устойчивого развития современной организации: дис. канд. экон. наук: 22.00.08 / Р. А. Ежова; Пятигорский Государственный Технологический ун-т. – П., 2010. – 199 с.
3. *Титова, Е. В.* К вопросу об инновационном развитии и ценности интеллектуального потенциала / Е. В. Титова // Экономические науки. – 2010. – № 12(73). – С. 7–12.
4. *Вовканич, С. Й.* Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея / С. Й. Вовканич. – Львів: Видавництво ЛБА, 2001. – 540 с.
5. *Диба, Л. М.* Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій [Електронний ресурс] / Л. М. Диба // Економічний вісник університету. – 2011. – Вип. 17. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf
6. *Моліна, О. В.* Интеллектуальный потенциал региона / О. В. Моліна // Вісник соціально-економ. дослідж. / ОДЕУ. – 2010. – Вип. 40. – С. 365–372.
7. *Петренко, В. П.* Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: наукова монографія / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 352 с.
8. *Управление экономическим потенциалом организации: учебное пособие* / А. П. Романов, Г. Г. Серебренников, В. М. Безуглая, О. В. Кириллина, М. К. Чарыкова. – Тамбов: Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2012. – 88 с. – 50 экз. – ISBN 978-5-8265-1095-7.
9. *Базилевич, В. Д.* Інтелектуальна власність: підручник / В. Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 431 с.

Отримано 15.04.2014 р.

Экономическая сущность категории «интеллектуальный потенциал»

ТАТЬЯНА ИГОРЕВНА НОСОВА*

** аспирант кафедры экономики предприятия
Донецкого национального университета экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского,
ул. Чаадаева, 14, кв. 4, г. Донецк, 83032, Украина
тел. 00-380-50-222-30-95, e-mail: Nosik0408@mail.ru*

Сегодня на первый план выходит интеллектуальный потенциал предприятия, формирование которого относится к достаточно сложным задачам управления, обуславливает поиск новых методов и подходов его оценки с целью обеспечения конкурентного положения предприятия на рынке. Управление интеллектуальным потенциалом торгового предприятия имеет ряд особенностей (технологии, компетенции, способности, инновационная активность, интеллектуальные ресурсы, эффективные коммуникации), которые выступают движущей силой единого пространства развития интеллектуального потенциала. В статье раскрыта сущность понятия «интеллектуальный потенциал предприятия». Определены ключевые акценты сущности исследуемого понятия, на основе чего выявлены научные подходы к определению ее сущности. Выделено основные черты развития интеллектуального потенциала предприятия. Охарактеризована временная форма интеллектуального потенциала торгового предприятия, также приведена структурная схема взаимосвязи категорий «интеллектуальные ресурсы», «интеллектуальный капитал», «интеллектуальный потенциал» предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, «нереализованная» возможность, потенциал, «реализованная» возможность, торговые предприятия.

The Economic Essence of the Category of «Intellectual Potential»

TANYA I. NOSOVA*

** Postgraduate Student, Department of Economics of Enterprise,
Donetsk national university of economy and trade named after Michael Tugan-Baranovsky
Chaadaeva street, 14, fl. 4, Donetsk, 83032, Ukraine,
phone: 00-380-50-222-30-95, e-mail: Nosik0408@mail.ru*

Manuscript received 15 April 2014

Today at the forefront of the enterprise's intellectual potential, which refers to the formation of rather complex control tasks, makes the search for new methods and approaches its evaluation to ensure the competitive position of the enterprise market. Managing intellectual potential commercial enterprise has several features (technology, competence, ability, innovation activity, intellectual resources, effective communication), which act driving force single space development of intellectual potential. The article reveals the essence of the concept of "intellectual potential of the enterprise." Identifies key accents the essence of the concept, based on which identified scientific approaches to the definition of its essence. Full features of the development of the intellectual potential of the enterprise. Characterized by temporary form of intellectual potential trade enterprise, also shows a block diagram of the relationship categories of "intellectual resources", "intellectual capital", "intellectual capacity" of the enterprise.

Keywords: intellectual capital, "unrealized" possibility, potential, "realized" opportunity, traders.

JEL Codes: M12, M14, M19

Figures: 4; *References:* 9

Language of the article: Ukraine

References

1. Krasnokuts`ka, N. S. (2005), *Potential of enterprise: forming and estimation*, Kyiv, Centr navchalnoi literatury. (In Ukraine)
2. Ezhova, R. A. (2010), *Management of the intellectual potentials as a new paradigm of steady development of modern organization*, Pjatigorsk, Pjatigorskij Gosudarstvennyj Tehnologicheskij unt. (In Russian)
3. Titova, E. V. (2010), "To the question about innovative development and value of intellectual potential," *Ekonomicheskie nauki*, 12(73), 7–12. (In Russian)
4. Vovkanych, S. J. (2001), *Spiritually intellectual potential of Ukraine and it national idea*, Lviv, Vydavnytstvo LBA, (In Ukraine)
5. Dyba, L. M. (2011), "Essence of concepts is intellectual potential and intellectual capital as economic categories," *Ekonomichny visnyk universytetu*, 17, http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf. (In Ukraine)
6. Molina, O. V. (2010), "Intellectual potential of region", *Visnyk socialno-ekonomichnyh doslidzhen*, 40, 365–372. (In Ukraine)
7. Petrenko, V. P. (2006), *Management of the intellectual use processes is in the socio-economic systems*, Ivano-Frankivsk, Nova Zorya. (In Ukraine)
8. Romanov, A. P. Serebrennikov G. G. Bezuglaja V. M. Kirillina O. V. and Charykova M. K. (2012), *Management of economic potential of organization*, Tambov, Izd-vo FGBOU VPO «TGTU». (In Russian)
9. Bazylevych, V. D. (2006), *Intellectual property*, Kyiv, Znannya. (In Ukraine)